

W NUMERZE:

str. 3

KARINA CHABOWSKA
SKRADZONE, WYWIEZIONE... ODZYSKANE

str. 6

MARIA ROMANOWSKA-ZADROŻNA
APLIKA Z GŁOWĄ MEDUZY
ZNÓW W ŁAZIENKACH KRÓLEWSKICH
W WARSZAWIE

str. 9

WOJCIECH KOWALSKI
RESTITUCJA DÓBR KULTURY
UTRACONYCH PRZEZ POLSKĘ
W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ
JAKO ELEMENT POLSKIEJ POLITYKI
ZAGRANICZNEJ REALIZOWANEJ
PRZEZ MSZ RP
W LATACH 1999-2009

str. 15

MONIKA KUHNKE
POLSCY DYPLOMACI
I POLSKIE ZABYTKI

str. 20

KAMIL ZEIDLER
FILOZOFIA RESTYTUCJI
W POSZUKIWANIU
NOWEGO PARADYGMATU

str. 22

PIOTR OGRODZKI
CZY ODZYSKAMY
MONSTRANCJĘ Z SADŁOWA?

str. 27

TOMASZ SZKARADNIK,
OLGIERD JAKUBOWSKI
SPÓR O WŁASNOŚĆ WACHLARZY
KOSSAKÓW

str. 31

ANNA ŻAKIEWICZ
ZĘBY PANI ANNY, CZYLI ODNALEZIONY
PORTRET IWASZKIEWICZÓW

str. 33

PIOTR MAJEWSKI
PARYSKIE DZIEŁA
TYTUSA DZIEDUSZYCKIEGO-SASA
– ZAGINIONE I ODNALEZIONE

str. 38

TADEUSZ ZADROŻNY
KAJETAN I INNI (4)
ADOLFA DAREM UHONOROWANIE

str. 46

SKRADZONE WE FRANCJI
ODNALEZIONE W POLSCE

str. 47

OPRAC. MONIKA BARWIK
POSZUKIWANE

KARINA CHABOWSKA

SKRADZONE, WYWIEZIONE ...ODZYSKANE

Dwa dzieła artysty, pochodzące z jednej przedwojennej kolekcji, skradzione, wywiezione, zaginione ... powróciły. 4 października br. Bogdan Zdrojewski, minister kultury i dziedzictwa narodowego, przekazał do Muzeum Narodowego w Warszawie dwa obrazy Juliana Fałata pochodzące ze zbiorów przedwojennego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Ich losy, rozdzielone na kilkadziesiąt lat, splotły się na powrót w październiku 2006 r.

Bogdan Zdrojewski, minister kultury i dziedzictwa narodowego wraz z odzyskanymi obrazami Juliana Fałata w trakcie uroczystości przekazania ich Muzeum Narodowemu w Warszawie, 4 października 2011 r. Fot. Danuta Matloch

...wtedy to właśnie do ówczesnego Departamentu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą (obecnie Departament Dziedzictwa Kulturowego) w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotarła informacja o wystawieniu na sprzedaż dwóch zaginionych obrazów Juliana Fałata (1853-1929).

WARSZAWA – NOWY JORK –
– WARSZAWA

25 października 2006 r. w domu aukcyjnym Christie's w Nowym Jorku miał zostać zlicytowany obraz (olej na płótnie 50 x 151 cm) pod tytułem *Przed polowaniem w Rytwianach (Off to the Hunt)*. Z kolei *Naganka na polowaniu w Nieświeżu (The Hunt)*, praca o niebagatelnych jak na akwarelę wymiarach

65 x 176 cm, wstawiona została na aukcję, która miała się odbyć 8 listopada 2006 r. w domu aukcyjnym Doyle w Nowym Jorku.

W obu przypadkach zarówno wcześniejsza informacja dotycząca zbliżającego się terminu aukcji, jak i dostępność oraz kompletność materiału dokumentującego dostarczonego przez Muzeum Narodowe w Warszawie, zaważyły na możliwości wycofania obiektów z aukcji. Stało się to za pośrednictwem Konsulatu Generalnego w Nowym Jorku. Od razu resort kultury podjął działania mające na celu umożliwienie polskiemu specjalistom potwierdzenie autentyczności obu obrazów. Dokonali tego: Anna Lewandowska, konserwator w Pracowni Malarstwa Sztalugowego Muzeum Narodowego

J. Fałat, *Naganka na polowaniu w Nieświeżu*, 1891 r., akwarela, 65 x 176 cm.
Fot. Zbigniew Doliński, ze zbiorów MNW

w Warszawie oraz prof. dr hab. Jerzy Malinowski z UMK w Toruniu. Sporządzone opinie, oprócz pełnej informacji dotyczącej proveniencji obiektów, zawierały również próbę odtworzenia losów obrazów, rys historyczny dotyczący życia i twórczości Juliana Fałata oraz analizę stanu zachowania obiektów.

Obie opinie potwierdziły pochodzenie obrazów z kolekcji Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie (TZSP), co stało się podstawą do podjęcia dalszych działań mających na celu sprowadzenie obrazów do kraju.

Prowadzone przez kolejne lata negocjacje, w przypadku akwareli *Naganka na polowaniu w Nieświeżu* z reprezentującą posiadacza kancelarią prawną, a w przypadku obrazu *Przed polowaniem w Rytwianach* z ówczesnym posiadaczem za pośrednictwem domu aukcyjnego Christie's, nie przynosiły pożądaných efek-

tów. W 2008 r. podjęto więc decyzję o zaangażowaniu w sprawę amerykańskiej kancelarii prawnej posiadającej doświadczenie w zakresie restytucji dóbr kultury. Pomimo początkowych postępów, również kancelarii nie udało się nadać sprawie dynamiki.

Przełom nastąpił w 2010 r., gdy zgodnie z sugestią zastępcy konsula generalnego RP w Nowym Jorku Marka Skulimowskiego, sprawę przekazano do Immigration & Customs Enforcement (ICE)¹, federalnej agencji dochodzeniowej zajmującej się m.in. kwestiami imigracyjnymi czy nielegalnym wwozem i wywozem dzieł sztuki na i z terenu Stanów Zjednoczonych. To ona 14 grudnia 2010 r. zajęła oba obrazy i zdeponowała je w nowojorskim magazynie Fortress, gdzie w specjalnie przystosowanym, klimatyzowanym pomieszczeniu czekały na decyzję sądu w Nowym Jorku. Osta-

teczne rozstrzygnięcie tej kwestii musiało poczekać na ewentualne zgłoszenie i udokumentowanie przez dotychczasowych posiadaczy ich prawa własności do dzieł polskiego artysty. Ze względu na brak przedstawienia takich dokumentów, 16 sierpnia 2011 r. nowojorski sąd wydał ostateczną decyzję, na mocy której ICE mogło przekazać stronie polskiej obraz *Przed polowaniem w Rytwianach* oraz akwarelę *Naganka na polowaniu w Nieświeżu*. Stało się to 22 września 2011 r. w Konsulacie Generalnym w Nowym Jorku, gdzie prace Juliana Fałata zostały przekazane na ręce Prezydenta RP i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Za szczególne zasługi na rzecz zwrotu obrazów do Polski agenci ICE, Bonnie Goldblatt i Lennisa Barrois Jr., zostali odznaczeni przez ministra Bogdana Zdrojewskiego honorowymi odznakami „Zasłużony dla Kultury Polskiej”. Powrót obrazów nastąpił tydzień później, gdy zapakowane w specjalistyczne skrzynie zostały przetransportowane drogą lotniczą do kraju. Do Muzeum Narodowego w Warszawie obie prace Juliana Fałata trafiły na początku października br., kiedy to minister Bogdan Zdrojewski przekazał je dyrektorze Muzeum Narodowego, Agnieszce Morawińskiej.

CZAS WOJNY

Oba obrazy Juliana Fałata prezentowane były w gmachu TZSP przy placu Małachowskiego prawie do momentu

Uroczystość przekazania obrazów stronie polskiej w Konsulacie Generalnym RP w Nowym Jorku 22 września 2011 r. Od lewej: Bogdan Zdrojewski, minister kultury i dziedzictwa narodowego, Bronisław Komorowski, prezydent RP, James Dinkins, przedstawiciel ICE. Fot. Wojciech Kubik

J. Fałat, *Przed polowaniem w Rytwianach*, przed 1901r., olej na płótnie, 50 x 150 cm
Fot. Zbigniew Doliński, ze zbiorów MNW

wybuchu II wojny światowej. Na przełomie sierpnia i września 1939 r. rozpoczęto zabezpieczanie i pakowanie najcenniejszych zbiorów Towarzystwa. Ich część w listopadzie 1939 r. i marcu 1942 r. przewieziono do gmachu Muzeum Narodowego. Obecność obrazów Fałata w muzeum potwierdziły prowizoryczne spisy sporządzone w 1943 r. Z Muzeum Narodowego, jak większość zabytków przechowywanych w tej instytucji, zostały skradzione w czasie najtragiczniejszych dla Warszawy dni Powstania Warszawskiego.

NAGANKA NA POLOWANIU W NIEŚWIEŻU

Akwarela *Naganka na polowaniu w Nieświeżu*, znana również pod tytułem *Polowanie w Nieświeżu*, należy do większej grupy obrazów Fałata związanych z polowaniami w białoruskich lasach książąt Radziwiłłów. Obraz posiada wysoką galeryjną wartość artystyczną, a przez specjalistów określany jest jako przełomowy w twórczości artysty. Malarz połączył tu technikę akwareli z gwaszem, co stanowiło nowy środek wyrazu – przez zastosowanie odpowiedniego koloru gwaszu wydobywał światło lub intensyfikował kolor akwareli. Pojedyncze postacie są doskonale wystudiowane, prezentując różne typy etnograficzne, a całość przedstawienia stanowi realistyczną ilustrację sceny polowania.

Po raz pierwszy J. Fałat wystawił swoje dzieło jesienią 1891 r. w Warszawie. Pierwszym właścicielem akwareli był Ludwik Norblin, który w 1914 r. preka-

zał ją wraz z 11 innymi obrazami Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Włączona formalnie do kolekcji Towarzystwa w 1926 r. praca Fałata uzyskała numer 496. W sprawozdaniach i katalogach Zachęty² obraz wspomniano w 1916, 1933, 1935 i 1938 r. Przed wojną akwarelę reprodukowano dwukrotnie. Zdjęcia wykonywano ze szklanego negatywu, który jednak później uległ zniszczeniu.

Oględziny obrazu dokonane przez polskich specjalistów wykazały bardzo dobry stan zachowania akwareli. Warstwa malarska zachowała czystość i świetlistość oraz żywość barw, co stanowi przesłankę do twierdzenia, że obraz przechowywany był w zaciemnionym miejscu lub za szybą, która ograniczała dostęp światła.

PRZED POLOWANIEM W RYTWIANACH

Obraz ten również dotyczy, tak popularnej u Fałata, tematyki myśliwskiej. Powstanie obrazu ma związek z pobytem artysty na zaproszenie Potockich w latach 90. XIX w. w majątku w Staszowie niedaleko Rytwian.

Swobodnie ugrupowane postaci zostały ukazane na tle panoramicznego pejzażu z odległym lasem i motywem architektury w dalszym planie. Przedstawiona wieża kościelna to wczesnobarokowy zespół klasztorny kamedułów w Rytwianach. Obraz po raz pierwszy został zaprezentowany w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie w 1901 r., by w 1905 r. stać się już częścią tworzonego Muzeum Towarzystwa

(obraz otrzymał numer 345). Niejednokrotnie wspomniany w raportach i katalogach Zachęty, obraz wymieniono kolejno w 1901, 1902, 1904, 1908, 1924, 1925, 1933, 1938 r. Pożogę wojenną przetrwał zarówno szklany negatyw obrazu, jak i oryginalna rama, którą artysta zamówił przed warszawską wystawą w 1901 r. w krakowskim Zakładzie Ramiarskim Filipa Woźniaka. Do dziś na ramie znajdują się nalepki wystawowe i własnościowe.

Niestety, obraz znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Stwierdzone zostały m.in. liczne spękania i ubytki warstwy malarskiej. Obraz odpięto z oryginalnego krosna, a następnie najprawdopodobniej zrolowano go warstwą malarską na zewnątrz. Zabiegi konserwatorskie przeprowadzono przypuszczalnie dwukrotnie; dokonano wtedy miejscowych podklejeń, oczyszczeń i retuszy, miejscami stającymi się wręcz przemalowaniami.

Ze względu na trwające w Muzeum Narodowym w Warszawie remonty sal ekspozycyjnych, obrazy Juliana Fałata wyeksponowane zostaną najwcześniej w połowie przyszłego roku. Do tego czasu poddane zostaną konserwacji. ■

PRZYPISY:

¹ Urząd ds. Imigracji i Egzekwowania Cel jest główną agendą Śledczą Departamentu Bezpieczeństwa Krajowego Stanów Zjednoczonych (odpowiednik MSWiA) i drugą największą agencją dochodzeniową w rządzie federalnym.

² W publikacjach TZSP odnotowywano pozyskane dzieła sztuki, co stanowi istotne źródło informacji na temat kolekcji przedwojennej Zachęty.